

„A tanító néni nagyon ki tudja szűrni, hogy ki alkalmas”¹

Korai szelekció, elváló oktatási utak a miskolci óvodákban

„The teacher has a keen eye for spotting who cut out for it”

Early selection, diverging educational paths in Miskolc kindergartens

Zolnay János²

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.20102>

Beérkezés: 2025.08.20.

Átdolgozott változat beérkezése: 2026.01.25.

Elfogadás: 2026.04.18.

Összefoglaló: Nemzetközi összehasonlító mérések szerint a magyarországi közoktatás szelektivitása nagymértékű, és lényegi kérdés, hogy az oktatási utak szétválása lehúzódt-e az óvodák szintjére. Ez a tanulmány Miskolc nagyváros harminc óvodájában, kevert módszertannal készült vizsgálaton alapul, és a város oktatási kvázipiacának releváns folyamatait elemezve igyekszik választ adni az alapkérdésre. Az egyházi fenntartásba került általános iskolák többsége teljes oktatási vertikum létrehozására törekedett, ezért megalapította saját óvodáját. Az önkormányzati fenntartásban működő óvodákra nagy szülői és iskolai nyomás helyeződött, hogy vegyék át az iskolai szelekciós műveletek jelentős részét, és alakítsanak ki ők is exkluzív vagy előszelekciós kapcsolatot állami, egyházi vagy alapítványi fenntartású általános iskolákkal. A városban az óvodai ingázás, illetve az óvodai intézményközi szegregáció nagyon magas, a 3-4 éves gyerekek közel fele valamiféle szelekciós eljárást követően iratkozik be óvodába. Az óvodaválasztás pedig jelentős számú diák esetében befolyásolja, hogy milyen iskolában kezdenek meg tanulásaikat. Ez a folyamat három-négyéves életkorra hozza előre a tanulói utak szétválását.

Kulcsszavak: korai szelekció, óvodai előszelekció, óvodai ingázás, óvodai szegregáció

Abstract: According to PISA results, public education in Hungary is highly selective and it is a crucial question whether early tracking of children by their presumed abilities has been extended to kindergarten level. This study is based on a mixed-methods survey conducted in thirty kindergartens in the metropolitan education quasi-market of Miskolc and strives to understand the process. Most of

1 A szerző köszönetet mond Szabó Agnesnek és Zöld Zsófiának hozzáértő és önzetlen segítségükért.

2 Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, egyetemi adjunktus, ORCID: 0009-0001-8505-2947, e-mail: zolnayj@or-zse.hu

the primary schools that had been transferred to church maintenance sought to establish a complete educational system and therefore founded their own kindergartens. Parents and schools put pressure on municipal kindergartens to take over a significant part of the school selection process and to establish exclusive or pre-selection relationships with state, church, or foundation-run primary schools too. The degree of segregation and commuting rate among preschoolers is very high in the city and their commuting patterns also like those of primary schoolchildren. Nearly half of 3-4-year-old children enroll in kindergarten after some form of selection process. For a significant number of preschoolers, the choice of preschool determines the reputation and standard of the school where they will begin their studies. As a result of this process, preschoolers and schoolchildren are separated into different educational paths at the age of three or four years.

Keywords: early educational selection, early tracking, selection, segregation at kindergarten level

I. Bevezető

Ez a tanulmány a miskolci önkormányzati fenntartású óvodákban készült vizsgálat eredményein alapul. A CEU Demokrácia Intézetének keretében a 2023–2024-es tanévben végzett kutatás alapvetően arra a kérdésre kereste a választ, hogy az oktatási szelekció, illetve az oktatási utak korai szétválása „lehúzódt-e” az óvodák szintjére. A kutatás az intézményi stratégiákat és térpercepciót, az óvodai ingázást, az óvodai szintű etnikai szegregációt, az óvodai-iskolai előszelekciót vizsgálta, földrajzi alapegysége pedig a miskolci városi oktatási kvázipiac volt. Bár a fogalom ahhoz a kritikai megközelítéshez kapcsolódik, amely egy közszolgáltatás piaci logikával való összeegyeztethetlenségére hívja fel a figyelmet, magam alapvetően leíró értelemben használom: lokálisan azt a földrajzi kört, illetve intézmények azon halmazát nevezem oktatási kvázipiacnak, amelyen belül, illetve amelyek között az adott oktatási portfólió – tehát a közoktatási javak és szolgáltatások – iskolahasználók közötti elosztása, illetve a diákok iskolák közötti elosztása megtörténik.

A kérdés azért lényegi, mert a magyarországi közoktatás minden nemzetközi összehasonlító mérés szerint évtizedek óta a fejlett világ egyik legegyszerűsebb és legszelektívebb rendszere (Istenes & Péczeli, 2010; Csapó et al., 2014; Radó, 2020, 2023), jóllehet ezt 2011-ig ellensúlyozta a legrosszabb helyzetű csoportoknak is pótlólagos esélyeket teremtető középiskolai expanzió és a 18 éves korig tartó tankötelezettség (Istenes & Péczeli, 2010; Havas & Zolnay, 2011). A rendszerszerű szelektivitás elválaszthatatlan a szelekciós nyomástól, illetve az oktatási utak korai szétválásától (Velkey, 2019). Az óvodák eredendő funkciója és pedagógiai krédója miatt azonban nem magától értetődő, hogy az óvodák iskolai előszelekciós szerepet is betöltenek, jóllehet néhány kutató már az előző oktatási korszakban felhívta erre a figyelmet (Havas, 2004; Török, 2005; Berényi et al., 2005; Berényi, 2026). Későbbi elemzések szerint a nemzetközi szakirodalom több országban is az óvodai nevelés „iskolásításáról” ír, tehát arról, hogy az intézmények az óvodásokat egyre inkább „tanuló alanyoknak” tekintik, és a pedagógiai programok a tanításukra helyezik a hangsúlyt a játék és a gondoskodás helyett (Szőke & Geambaşu, 2023). Az említett

szerzőpáros magyarországi kutatása is igazolta az „iskolásítási” trendet és az óvodákra emiatt nehezedő szülői nyomást.

Ennek a vizsgálatnak az újdonsága, hogy egy nagyvárosi oktatási kvázipiac egészében próbált választ kapni a kutatás alapvető kérdésére. A tanulmány nem első-sorban a koragyermekkori nevelésre és gondoskodásra koncentrál, hanem arra, hogy mi az óvodák szerepe az oktatás egészének szelekciós mechanizmusaiban. Miskolc fontos és izgalmas színhelye az oktatási folyamatok kutatásának (Lengyel, 2009; Havasi, 2018). A településtörténeti okokból rendkívül tagolt és elhúzódo posztindusztriális válsággal küzdő nagyvárosban magas a roma óvodások, illetve tanulók aránya, és a választási lehetőséggel rendelkező óvoda- és iskolahasználó családok az etnikai (vagy etnikai jellegűnek észlelt) konfliktusok miatt különösen fontosnak tartják, hogy gyerekeik számára minél korábbi életkorban exkluzív óvodai-iskolai utakat építsenek ki. A tágabb oktatáspolitikai kontextus megértését segítette, hogy Miskolcon két korábbi oktatási vizsgálatot is végeztünk (Zolnay, 2005, 2023).

A kevert módszertannal dolgozó aktuális kutatás keretében felkerestük a város harminc önkormányzati fenntartású óvodáját. Adatokat gyűjtöttünk, hogy elkészíthessük a város óvodásainak ingázási térképét, meghatározhassuk a különféle óvodáscsoportok ingázásának irányát, illetve sikerességét, valamint az óvodai szegregációt. Interjú készítettünk valamennyi tagóvoda-vezetővel. Vizsgáltuk az oktatásról szóló legfontosabb önkormányzati és tankerületi dokumentumokat.

Tanulmányunkban áttekintjük a téma szakirodalma relevánsnak tekintett részét és a kutatás módszertanát. Ezt követően ismertetjük a kutatás lokális oktatáspolitikai kontextusát: összefoglaljuk a miskolci oktatáspolitikai közelmúltjának és jelenének legfontosabb trendjeit. Rátérve a kutatási eredmények ismertetésére, összefoglaljuk az óvodai etnicitáskonstrukció legfontosabb narratív jellemzőit, majd az óvodák (általunk felvett ingázási adatok alapján meghatározott) ingázási státuszát, illetve (az interjús módszerrel azonosított) térstratégiáit. Ezt követően ismertetjük az óvodákban megfigyelt előszelekció, illetve előszelekciós óvoda-iskola kapcsolat típusait, valamint az óvodások megoszlását. Végül elemezzük az óvodai szegregációt, az ingázási mérlegeket,³ illetve a különféle óvodás csoportok ingázásának irányát.⁴

II. Elméleti háttér

Kiinduló állításunk szerint az oktatási szelekció mindig föntről lefelé irányuló hatású, mivel az oktatási portfólió kisajátításában és a vesztesek kiszorításában érdekelt csoportok arra törekszenek, hogy minél korábbi életkorra nyomják le az első szelekciós pontot, és minél korábbi életkortól kezdve építsenek ki maguk számára

3 A beingázók aránya az elingázókhoz képest.

4 Azokat az óvodásokat vagy diákokat nevezzük oktatási ingázóknak, akik egy adott településen belül nem a körzeti intézménybe iratkoznak be.

exkluzív oktatási utakat. A magyarországi közoktatást 1985 óta ez a trend jellemzi (Radó, 2018). A diverzifikált iskolarendszer kialakulása, tehát a hat- és nyolcosztályos középiskolák létrejötte tíz-, illetve tizenkét éves korra vitte le az első szelekciós pontot (Berényi, 2022). Az általános iskolák közötti presztízskülönbségek növekedése, az iskolaegyháziasítás, illetve a szegregáció miatt a választási lehetőséggel bíró szülők már alsó tagozatban igyekeznek exkluzív iskolai utat biztosítani gyerekeiknek (Gurzó & Horn, 2015). Az esélykiegyenlítő oktatáspolitikai sikerét, a szerkezeti reformok kritikus tömegének trendfordító és a szelekciós pontokat egyre későbbi életkorra toló hatását a tágabb régióban az 1999-es lengyel oktatási átalakítás példázza (Jakubowski, 2021).

Nem kétséges, hogy minél szelektívebb egy iskolarendszer, illetve minél liberálisabb az iskolaválasztás, annál nagyobb a korai iskolaválasztás jelentősége, és ebben szerepe van az iskolát megelőző óvodai szakasz hosszának is. Az OECD-országok többségét a területileg lehatárolt ellátási körzet, illetve a körzeten kívüli iskolaválasztás valamilyen kombinációja jellemzi, esetleg kiegészítve a fizetős magániskolák igénybevételét megkönnyítő „voucher” rendszerrel. Az országok egy kisebb csoportját kötött iskolaválasztási rendszer jellemzi, míg néhány országban a szülők kötöttség nélkül választhatnak iskolát (Musset, 2012). Az utóbbi kategóriába tartozó országokban nagy jelentősége van az iskolai, illetve óvodai szelekció rejtett mechanizmusainak (Bourabain et al., 2023).

Összetettebb kérdés az etnicitás szerepe a szelekcióban. Az iskolai szelektivitás feltételezett képességen alapuló modelljében az iskolák alapvetően nem a diákok (vélelmezett) etnicitása szerint válogatnak a gyerekek között, hanem szüleik ESCS-indexe⁵ által valószínűsített iskolai teljesítményük alapján (Kertesi & Kézdi, 2004). A szülők társadalmi helyzete, iskolai végzettsége, illetve a diákok valószínű kompetenciaeredményei között minden oktatási rendszerben szoros korreláció figyelhető meg, legfeljebb a korreláció erőssége tér el országonként (OECD, 2022; Radó, 2023). Eszerint tehát az iskolák arra törekuszenek, hogy minél több képzett és magas státuszú szülő gyerekét vegyék fel, és távol tartsák a többieket. A feltételezett képességen alapuló szelekció modellje szerint amennyiben egy etnikai csoport ESCS-indexe (tehát a szülők társadalmi státusza és iskolai végzettsége) lényegesen rosszabb, mint a többségé, akkor a feltételezett képességen alapuló szelekció szükségképpen etnikai szegregációhoz vezet. Egy németországi kvantitatív vizsgálat is hasonló eredményre jutott. Eszerint az óvodák kisebb valószínűséggel javasolják török vagy török családi háttérű gyerekeknek a korai iskolakezdést, ám az etnikai jellegű elfogultság csak a látszat, mivel valójában a szülők iskolai végzettsége a magyarázó változó (Becker & Tuppatt, 2018). Nem kétséges, hogy Magyarországon (és a tágabb régióban) a romák súlyos diszkriminációnak vannak kitéve, és a magyarországi oktatási szelekció erősen etnicizált jellegű, ugyanakkor az oktatási szelekció során egyszerűen érvényesül a

5 Economic, Social and Cultural Status: az OECD-, illetve a PISA-vizsgálatok által használt családi szocioökonómiai háttérindex.

feltételezett képességen alapuló szelekció (és a közvetett szegregáció), illetve a közvetlen, tehát a látható etnicitást diszkrimináló szegregáció.

Témánk szempontjából ennek azért van nagy jelentősége, mert az általános iskolák már a leendő kisdíjakok esetében is számottevő bemeneti szelekció alapján döntenek a felvételtől, hiszen a későbbi kompetenciamérések alapvetően meghatározzák az iskola oktatási piaci pozícióját. Természetesen az óvodák is mérik, illetve fejlesztik a gyermekek készségeit, sőt, adott esetben még tehetséggondozó programokat is tartanak, de – ellentétben az általános iskolákkal – az óvodákban nincs olyan kompetenciamérés, kompetenciaeredmény, amely alapvetően kijelölné az adott intézmény helyét a hierarchiában, és alapvetően orientálná az intézményválasztó szülők döntését. Az óvodákra vonatkozóan tehát a feltételezett képességen alapuló szelekció modellje közvetlenül nem értelmezhető. Gondolatmenetünk szerint így vagy direkt etnikai diszkrimináció érvényesül, vagy az óvodák „iskolásítási” folyamata.

A magyarországi magas közoktatási ingázási rátára – vagyis azoknak az óvodásoknak és iskolásoknak az arányára, akik egy adott településen belül nem a körzeti intézménybe iratkoznak be – már az ezredforduló után felfigyeltek a kutatók (Havas et al., 2002; Havas & Zolnay, 2011), azonban igazi fontosságára egy, száz magyarországi városban végzett 2011-es szegregációs vizsgálat mutatott rá (Kertesi & Kézdi, 2013). Országos és helyi vizsgálatok szerint a nagyvárosokban az állami fenntartású általános iskolák között a tanulói ingázás 60 százalék körül mozog (Kertesi & Kézdi, 2013; Neumann, 2008; Zolnay, 2018). A ingázás azért lényegi eleme a magyarországi közoktatás szelektivitásának, mert nemzetközi összehasonításban is egyedülálló, hogy a magyarországi városokban a térbeli és az oktatási szegregáció között nincs szignifikáns kapcsolat, ugyanis az ingázás olyan nagy mértékű, hogy képes semlegesíteni a térbeli hatást (Kertesi & Kézdi, 2013). Szabad iskolaválasztás esetén a rendszer szelektivitását alapvetően két folyamat vezérli: a magas presztízsű iskolák és a magas ESCS-indexű diákok kölcsönös választása, illetve az alacsony ESCS-indexű diákok kiszorítása (Zolnay, 2018).

Térérzékenységnek, illetve azon alapuló térstratégiának nevezzük, ha egy óvoda vagy iskola úgy véli, oktatási kvázipiaci státusza, valamint a környező városrészellátási körzetének urbanisztikai státusza között összefüggés van, illetve lényegesnek tartják, hogy hol húzódnak körzetük határai. Minél magasabb az óvodások és diákok ingázási rátája, annál inkább alaptalan a feltevés, és annál inkább valószínű a stratégia inverz hatása.

Végül a kutatás tárgya elválaszthatatlan az oktatási intézmények tömeges egyháziasításától, illetve annak különféle, egymást nem kizáró értelmezéseitől (Ercse & Radó, 2019). Az elemzők között még abban a kérdésben sincs egyetértés, hogy vajon az egyházi fenntartású oktatási intézmények magánintézmények, vagy pedig a közoktatás részei (Maussen & Bader, 2015). Megítélésünk szerint érdemes óvatosan kezelni azokat a teóriákat, amelyek az egyháziasítást államtalanító vagy populistá, esetleg neoliberaisnak nevezett folyamatként értelmezik (Ball, 2012; DeHanas

& Shterin, 2018). Az elsődleges cél nem a kiadáscsökkentés volt, hanem a transzferjövödelmek, kedvezmények és szolgáltatások, így az oktatási szolgáltatások elosztásának megváltoztatása a közép- és alsó középrétegeknek kedvezve (Szikra & Autischer, 2025). Magyarországon például az egyházi oktatási intézmények finanszírozása nem kevesebb, hanem jóval több pénzébe kerül az adófizetőknek, mint az állami fenntartású intézményeké (Keller & Szóke, 2022). A rendszerváltást követően a nagy egyházak jórészt magas presztízssű általános és középiskolákat tartottak fenn, ám 2019-ben már a szegregált iskolák 14-15 százalékát is egyházak működtették. Az iskolaegyháziasítás tehát hozzájárult az intézmények polarizációjához, ugyanakkor az oktatási intézmények jelentős részében a vallásos jelleg csak formalitás (Neumann, 2025).

III. Módszertan

A kutatás kevert módszertannal készült. Az adatfelvétel célját és részleteit előzetesen tisztázva a fenntartóval az önkormányzati óvodákban, intézményenként és óvodai csoportonként összeírtuk az óvodásokat, köztük a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő, a halmozottan hátrányos helyzetű, és az óvodák által a vizsgált tanévben romának becsült óvodásokat. Az összeírás során az óvodások nevét nem ismertük meg. A roma óvodások azonosítása külső klasszifikációval történt. Elkülönítettük a miskolci és a vidékről bejáró óvodásokat. Utóbbiak között azonosítottuk a körzetes óvodásokat, a nem körzetesek körében pedig az óvodások állandó lakóhelye szerinti óvodakörzetét. Az azonosítás a fenntartó hatályos óvodai körzetfelosztása, illetve utcajegyzéke alapján történt, a név nélküli konkrét lakcímeiket azt követően töröltük. Az adatelemzés során lehetővé vált annak meghatározása, hogy hány gyerek él az egyes önkormányzati fenntartású óvodák óvodai körzeteiben, közülük az adott tanévben hányan jártak a körzeti óvodába, hányan ingáztak, és pontosan mely óvodákba.

Ugyancsak lehetővé vált az óvodakörzetekben élő és az óvodába járó gyerekek számának összehasonlítása, a beingázók és elingázók számának összehasonlítása, a lakóhelyi-óvodahasználati⁶ és ingázási mérlegek elkészítése, valamint az óvodák ingázási státuszának meghatározása. Az óvodákat az óvodások szociális státusza, tehát a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők és a halmozottan hátrányos helyzetűek aránya szerint rendeztük hierarchikus sorrendbe, az iskolák presztízssorrendjének meghatározásához pedig több év kompetenciaméréseit vettük alapul. Többéves adatsor alapján ugyancsak vizsgáltuk az óvodások iskolai továbbtanulását. A kutatás, illetve adatfelvétel csak az önkormányzati fenntartású óvodákra terjedt ki, ugyanakkor szükség volt az egyházi fenntartású óvodák létszámadataira is. Ehhez részben a nyilvános intézményi statisztikákat, részben az

6 Az óvodába járók aránya az óvodakörzetben élőkhez képest.

önkormányzati fenntartó adatait használtuk. Összevetettük az óvodai és az általános iskolai ellátási körzeteket, illetve a körzetek által felölelt utcákat.

Az intézményközi szegregációt disszimilitási index (DI) segítségével mértük. Az adatgyűjtés kontrafaktuális elemzést is lehetővé tett: meghatároztuk, hogy mekkora lenne a szegregáció, ha minden óvoda a saját lakóhelye szerinti intézménybe járna, tehát azt, hogy a szegregációt milyen mértékben magyarázza az óvodások térbeni, lakóhelyi eloszlása, illetve milyen mértékben az ingázás.

Mind a harminc tagóvoda vezetőjével interjút készítettünk, arra kérve őket, hogy jellemezzék az óvodásokat, az óvodát körülvevő városi teret és saját intézményük helyzetét. Az interjúk során alapvetően öt témakört érintettünk: a) az óvoda kvázipiaci helyzete Miskolcon, illetve a városrészben; b) a városrész jellemzői; c) az óvodások jellemzői; d) az óvoda pedagógiai programja, illetve stratégiái; e) kapcsolat és együttműködés az iskolákkal. Kértük az óvodavezetőket, hogy beszéljenek saját szakmai életútjukról, illetve arról, miként látják intézményük jövőjét. Fontos szempont volt, hogy van-e az óvodának „története”, tehát változott-e a helyzete az elmúlt években. Az interjúkat többféle szempontból elemeztük: a szövegek (nem számszerű módon) „kirajolták” a városi oktatási kvázipiac dinamikáját, a konkrét intézményi stratégiákat, azok szándékolt és inverz következményeit, és azon külső tényezőket, amelyekkel szemben az intézményvezetők tehetetlennek érzik magukat. Másrészt az interjúkat alapvetően szövegszerűen, elbeszéléseként értelmeztük.

IV. A kutatás lokális oktatáspolitikai kontextusa

A miskolci óvodák helyzetét döntően a városi oktatási erőter és annak változásai határozzák meg. A 2005-ben, illetve 2020-ban végzett kutatásunk feltárta, hogy az ezredfordulón az akkor még iskolafenntartó önkormányzat sajátos oktatási modellt vezetett be azzal a céllal, hogy megakadályozza a kontrollálhatatlan intézményközi szegregációt és évközi iskolaváltásokat (Zolnay, 2005, 2023). A modell az oktatási kvázipiac szegmentálódását intézményesítette, és belső szegregációval kívánta stabilizálni a beiskolázási arányokat: a szegregálódó iskolákban a középrétegek számára vonzó, összvárosi beiskolázású, két tannyelvű osztályokat indított. A roma tanulók gyakorlatilag teljesen ki voltak rekesztve a két tannyelvű oktatásból. A szegregációs mintázat lényege az volt, hogy az iskolákon belüli szegregáció mértéke meghaladta a szintén nagymértékű intézményközi szegregációt. A miskolci oktatási modell egy évtized után összeomlott, és a városban mindaz bekövetkezett, amit az önkormányzat annak idején el akart kerülni. Az általános iskolák státusza polarizálódott, és az iskolákon belüli szegregáció helyett az intézményközi szelekció és szegregáció lett a domináns (Zolnay, 2023).

Mostanra a városban három államosított és egy egyházi fenntartású általános iskola vált teljesen szegregálttá, további négy állami és egy egyházi fenntartású iskola erőteljesen szegregálódik, vagy legalábbis jelentősen romlik a presztízse. Hat, egy-

kor önkormányzati fenntartású általános iskola presztízse jelentősen javult, részben egyháziasítás, részben körzetfelosztási alku következtében.⁷ Az intézményközi szegregáció dominanciája miatt lezuhant a „white flight küszöb”, tehát az a kritikus romaarány, ami a többségi családokat iskolaváltásra készíti. A miskolci oktatási modell eredetileg a választási lehetőséggel rendelkező diákok nagyarányú, de szervezett és kontrollált iskolai ingázásával számolt. A modell összeomlását követően az iskolák részben határvédelmi, részben izolációs stratégiát követtek. Az első esetben a körzeten kívüli, a második esetben a körzeten belüli gyerekek között szelektálnak.

A miskolci óvodások 27 százaléka egyházi óvodába jár, ami lényegesen meghaladja a megyei jogú városok átlagát (Varga, 2023). Az egyháziasítás révén nem csupán a területi ellátási kötelezettséggel nem járó szelektív oktatási kínálat növekedett meg. Témánk szempontjából az egyháziasítás legfontosabb következménye az volt, hogy az egyházi iskolák létrehozták saját óvodáikat, és ezzel komplex egyházi óvoda-általános iskola intézmények jöttek létre, hároméves korra csökkentve az első szelekciós pontot és az oktatási utak szétválását. Ez volt az önkormányzati fenntartású óvodákat érő legnagyobb kihívás. Miskolcon négy római katolikus, öt református, egy evangélikus és egy baptista iskola hozott létre saját óvodát. Utóbbi helyzete speciális, mert egy szegregált iskola hozott létre szegregált óvodát. Működik még egy református és egy görögkatolikus óvoda, amelyek nem tartoznak iskolákhoz. A miskolci egyházi óvodákba járók 71 százaléka jár komplex óvoda-iskola intézménybe – 62 százalékuk nem szegregált, 9 százalékuk szegregált intézménybe –, míg 29 százalékuk iskolához nem tartozó egyházi óvodába jár (1. és 2. táblázat). Az egyházi iskolák többsége által kiépített komplex óvoda-iskola intézmények mintájára az önkormányzati fenntartású óvodák egy része is szülői és iskolai nyomás alá került, hogy valamilyen formában építsenek ki óvoda-iskola együttműködést.

1. táblázat: Az óvodások megoszlása a különféle fenntartású miskolci óvodák között a 2023–2024-es tanévben

Az óvoda fenntartója	Az óvodások száma	Az óvodások megoszlása %
Önkormányzati fenntartású óvodába járók	3162	71
Egyházi fenntartású óvodába járók	1317	29
Összesen	4479	100

Forrás: CEU DI-adatfelvétel

⁷ Az érintett intézményvezetők elmondása szerint a körzetfelosztási alknak az volt a lényege, hogy az érintett iskola egy slum terület bezárt iskolájának tanulói közül átvett alacsony presztízszű diákokat, de a slum területek utcáit nem csatolták a körzethez. Miután a kimenő diákok végeztek, az iskola egyháziasításának már nem volt akadálya.

2. táblázat: Az óvodások megoszlása az egyházi fenntartású óvodák között Miskolcon a 2023–2024-es tanévben

Az egyházi óvodákba járók közül	Az egyházi óvodákba járó óvodások száma	Az egyházi óvodákba járó óvodások megoszlása %
Nem szegregált komplex egyházi óvoda-iskola óvodájába járók	817	62
Szegregált komplex egyházi óvoda-iskola óvodájába járók	123	9
Iskolához nem tartozó egyházi óvodába járók	377	29
Összesen	1317	100

Forrás: CEU DI-adatfelvétel

A miskolci oktatáspolitikai egyik legfontosabb jellemzője a „térmetzsés”, tehát az iskolakörzetek egy részének szándékos szegregatív kialakítása volt. Az óvodai és az általános iskolai beiskolázási körzetek összehasonlításából tudjuk, hogy az állami iskolafenntartó három belterületi slum övezetet két, településföldrajzilag távoli, szegregálódó, és ezáltal gyorsan teljesen szegregálttá váló általános iskolához csatolt. A negyedik szegregatív „térmetzsés” a város legsúlyosabb urbanisztikai problémájához, az öt-hatezer fős „vadtelephez”⁸ kapcsolódik. Az ország legnagyobb városi „vadtelepe” a sok évtizedes kiszorító városfejlesztési projektek okán duzzadt fel az elmúlt évtizedekben (Tóth, 1988, Lengyel, 2009; Havasi, 2018). Egy nagy kiterjedésű településrészen az önkormányzat, a tanterület és két egyházi fenntartó összehangolt, komplex stratégiát alakított ki annak érdekében, hogy a „vadtelepen” élő gyerekek többségét „kiszervezzék” egy teljesen szegregált egyházi óvodába. Kisebb részük egy szintén szegregált önkormányzati fenntartású óvodába jár. Az egyházi óvodából a gyerekek egy ugyancsak teljesen szegregált egyházi iskolába iratkoznak be, míg az önkormányzati óvodából az iskolakörzet-felosztás miatt, csak viszonylag távol fekvő, szintén teljesen szegregált állami fenntartású általános iskolában kezdenek meg tanulmányaikat.

Az intézményközi iskolai szegregáció és a szegregatív célú fenntartói „térmetzsések” megnövelték annak a jelentőségét, hogy az óvodakörzetekhez tartozó utcák melyik állami fenntartású általános iskola körzetéhez tartoznak, és ezzel összefüggésben megnövekedett az óvodai ingázás jelentősége is. Az óvodák részben erre a két tényezőre reagálva alakították ki intézményi térérzékenységüket és térstratégiájukat. A miskolci oktatáspolitikai évtizedek óta erősen etnicizált jellegű, a roma diákok aránya a magyarországi nagyvárosok közül Miskolcon kiemelkedően nagy, és az oktatási intézmények presztízse nagymértékben függ az etnikai arányoktól.⁹

8 „Vadtelepek” azokat a városi szegénytelepeket nevezzük, amelyek a rendszerváltás után nem lakóövezetekben alakultak ki. A miskolci vadtelep eredetileg munkáscsaládoknak parcellázott üdülőövezet volt, és az alatta húzódó bányászoknak okozta instabilitás miatt nem is lehetne belterületi lakóövezetté nyilvánítani.

9 A megyeszékhelyek közül Salgótarjánban magasabb a roma diákok aránya (Kertesi & Kézdi, 2013). Összehasonlításként, települési szintű vizsgálatok alapján a miskolci általános iskolások körében a roma diákok aránya 2005-ban 17-18 százalékos volt, míg a nyíregyházi diákok 8-9 százaléka volt roma (Zolnay, 2005). Ugyancsak településszintű vizsgálatok szerint a pécsi általános iskolások körében a romák aránya 2007 és 2014 között 10-11 százalékos volt (Zolnay, 2018). A kaposvári általános iskolákban tanulók körében a romák aránya valamivel magasabb, 12-13 százalékos volt (Neumann, 2008). Több vizsgálat, illetve évfolyamonként mért adatok szerint a roma diákok aránya mindkét dél-dunántúli városban konstans.

V. Empirikus adatok

Szegregáció a miskolci óvodákban

A szegregációt egyrészt a roma és nem roma óvodások – etnikai arány szerinti – eloszlása alapján igyekeztünk mérni. A másik módszer, a disszimilaritási index *kontrafaktuális elemzésre* is módot adott, tehát annak vizsgálatára, hogy mekkora lenne a szegregáció, ha minden önkormányzati intézménybe járó óvodás a lakóhelye szerinti körzeti óvodába járna.

3. táblázat: Szegregáció a miskolci óvodákban a 2023–2024-es tanévben: az óvodások eloszlása azokban az óvodákban, ahol a hátrányos helyzetű óvodások aránya...

	0	0–25	26–50	51–75	76–99	100
Önkormányzati óvodások						
Nem romák	15	71	10	3	1	
Romák		33	17	26	19	4
N = 3285						
Önkormányzati és egyházi óvodások együtt						
Nem romák	33	56	8	2	1	
Romák		29	15	22	16	18
N = 4479						

Forrás: CEU DI-adatfelvétel

4. táblázat: Szegregáció a miskolci önkormányzati óvodákban a 2023–2024-es tanévben

	DI
Óvodába jár	0,53
Körzetben él	0,43

Forrás: CEU DI-adatfelvétel

A miskolci óvodákban a szegregáció mértéke nagyon nagy (4. táblázat), ugyanakkor az önkormányzati óvodákban a szegregációt jelentős részben a gyerekek térbeli elhelyezkedése magyarázza. Az ingázás által magyarázott szegregáció mértéke szintén igen magas, még iskolákkal összevetve is.¹⁰

„Tud kérni az anyuka” – az etnicitás konstrukciója az óvodákban

Rátérve az aktuális vizsgálat eredményeire: a miskolci önkormányzati fenntartású óvodákba járó gyerekek mintegy 23 százalékát klasszifikálják az óvodák romának. A harminc miskolci önkormányzati fenntartású (tag)óvoda közül hat szegregált, ugyanakkor négynek egyáltalán nincsenek roma vagy hátrányos helyzetű óvodásai. Az

10 Összehasonlításként a miskolci általános iskolákban az intézményközi etnikai szegregáció DI értéke 2005-ben 0,48 volt, a nyíregyházi általános iskolákban 0,58, a kaposváriakban 2007-ben 0,15, a pécsiekben 2007 és 2014 között 0,04 és 0,09 között mozgott (Zolnay, 2005; Neumann, 2008; Zolnay, 2018).

eticitáskonstrukció kontextuális jellegű. A miskolci óvodavezetők elbeszélését a gyerekek etnikai hátterét illetően háromféle, egymásba fonódó narratív egyensúly jellemzi:

- az „etnikai béke”,
- a közvetlen, illetve közvetett megnevezés, valamint
- a kirekesztő, diszkriminatív iskolai felvételi gyakorlat, illetve az ezzel szembeállított érdekkijárási vagy rendkívüli teljesítmények

narratív egyensúlya. Mindhárom dimenzióban egymásnak ellentmondó tartalmak narratív kiegyensúlyozásáról van szó részben az óvodák oktatási kvázipiaci pozíciói, részben önképük okán, illetve védelmében.

A legtöbb óvodában az „etnikai béke” típusú elbeszélés révén tartják a státuszvédő „narratív egyensúlyt”. Az etnikai béke azt jelenti, hogy az óvodába járnak ugyan roma vagy románok, cigánynak klasszifikált gyerekek, de „igazán problémások nincsenek”, mint ahogyan konfliktusok sem. A béke záloga az aláztos normakövetés: *„Tud kérni az anyuka.”* A kérelem aktuális tartalmánál fontosabb, hogy az intézményi percepció kimetszi a stigmatizált slum övezetben élő családot a környezetéből: *„meghívtak... jöjjön, óvónéni, nézze meg, hogy hogy élünk. Lehúztam a cipőmet, mert sáros volt. A gyerek hófehér atlétába' jár, olyan tiszta.”* Az elbeszélés ki nem mondott tartalma, hogy egyéni erőfeszítéssel akármelyik roma család elérhetné az óvoda megbecsülését. A narratív egyensúlyhoz ugyanakkor hozzátartozik a tükörelbeszélés is, tehát a „rendes” normakövető, tiszta, ápoltság, és a „nem rendes” – koszosnak, bűdösnek, erőszakosnak, káromkodónak leírt – roma családok megkülönböztetése, és az utóbbiak szigorú szankcionálása. Az óvodavezetők distinkciója kiélezett helyzetekben kötődik az éles határvédelemhez, a heterogén összetételű óvodáscsoportokhoz vagy az érzékeny településföldrajzi töréspontokhoz. *„Rögtön jelentettük a családsegítő központnak, hogy nincs meg a higiénia, nem értek be időre, nem dolgoztak, és akkor ők lemorzsolódtak, mert jelentettük.”* *„Ha koszos a gyerek, hazaküldjük, mosdassák meg, másnap kérjük vissza.”* *„Sok feltételünk van. Higiénia, kulturált beszédmodor, nem engedem, hogy hangosak legyenek, hogy ne tisztálkodjanak. Ha problémája van, akkor megemeli a hangját, erőszakosabban beszél, én nem engedem, ne beszéljen csúnyán!”*

A közvetlen megnevezés általában a szegregált vagy magas romaarányú óvodák vezetői által konstruált narratívákra jellemző, akik magától értetődően utalnak az etnicitásra is, ám sokkal inkább differenciálnak a stigmatizált gyerekcsoportok között. Elbeszélésük alapvető ressentiment-jellegű: neheztelnek azokra a magas státuszú óvodákra, amelyekről okkal vagy ok nélkül feltételezik, hogy az ő felvételi stratégiájuk, illetve presztízsük okán lettek szegregált óvodák. *„A körzeti óvoda elutasítja őket helyhiányra hivatkozva, amit én nem akarok minősíteni.”* A magas presztízsű óvodák csak utalnak a célcsoportra, a konkrét megnevezés általában tabu. *„Nem jellemző, hogy idehoznák őket”. „Ők is szeretnek együtt lenni, ők is szívesebben mennek oda, ahol hasonló típusú gyerekek vannak, vonzzák egymást az ilyen gyerekek”* *„Ha itt lennének, kiintegrálnák magukat.”* Az is előfordul, hogy kertetelés nélkül utalnak arra, hogy roma gyerekekről beszélnek: *„Tiszták, rendesek, mégis etnikumi születésűek.”*

A közvetett megnevezés a célcsoport hiányára utal: „*Ide a középosztály gyerekei járnak*”, „*nálunk jó a gyerekanyag*”, „*gyerekeink szociális körülményei nagyon jók*”, „*ide docensek gyerekei járnak*”. A többiek nagyon „távol” helyezkednek el ezektől az óvodáktól, nem fenyegetik státuszukat, vagy – ha településföldrajzi értelemben az intézmény közelében vannak problémaövezetek – sikerült biztonságos határvédelmi stratégiát kialakítani. Úgy ítélik meg, nem érdemes, talán nem is lenne tanácsos konkrét megnevezéssel felidézni jelenlétük „veszélyét”.

Az egyéni kijárási vagy az adott gyerek, kisdíák vagy család rendkívülinek ítélt teljesítménye, kitartása, állhatatossága kivétel, ami szembemegy a hétköznapi diszkriminatív gyakorlat normájával. Az egyéni kijárási alaptípusa a végzős óvodások „bekönyörgése” az átlagos, de nem szegregált általános iskolába. Informálisan, személyesen vagy telefonon próbálják meggyőzni az iskolaigazgatókat, hogy a leendő kisdíák „...*tehetséges, gyönyörűen rajzol*”. Ha a közbenjárás sikeres, akkor „*ezt a kislányt behívták, látták, hogy nem koszos, nem bűdös, anyuka, apuka dolgozik...*” Az egyéni kijárási nyílt vagy rejtett tükörtartalma az, hogy a város oktatáspolitikájának normális gyakorlata persze az intézményközi általános iskolai szegregációra épülő kirekesztés, a szegregatív iskolakörzet-felosztás és az eseti diszkrimináció. Az óvoda vezetői és pedagógusai döntenek el, hogy a leendő kisdíákok közül kiknek az érdekében mozgósítják kapcsolatrendszerüket. A pedagógusok szubjektív jóindulata és segítőkészsége ellenére ez is előszelektációs döntés, még ha nem is minden esetben tudatos.

Az etnicitáskonstrukció sajátos eleme a „kifehérítés”. A már említett „vadtelep” az egész város mentális térképének sötét foltja, ám a szomszédos, egykori bányászkolónia óvodája nem csupán „távolabbra szeretné tolni” a stigmatizált településrészt, hanem – megkülönböztetendő a „vadtelepen” élőktől – „ki is fehéríti” a helyieket. A „távolabbra tolás” elsősorban a két völgyben élők közötti konfliktusok drámai elbeszélését jelenti. A helyiek „kifehérítésének” lényege az, hogy: „*már a felén fel nem ismerhető, hogy cigány... Van, akinek a nagymama cigánynak vallja magát, de a szülők már nem, és a kislány is közli, hogy ő magyar. De, hát fehérebb, meg szőkébb, mint én.*”

A magyar közoktatásban a roma etnicitás vélelmezése, illetve az etnikai klasszifikáció az óvodások, leendő kisdíákok oktatási esélyeit meghatározó egyik legfontosabb tényező. Leginkább ez jelöli ki helyüket az óvodai-iskola előszelektáció folyamatában, illetve ez dönti el, hogy melyik iskolában, tanulócsoportban kezdenek el általános iskolai tanulmányaikat. Az óvodák munkatársainak elbeszélését két dolog jellemzi. Egyrészt úgy vélik, oktatási piaci státuszuk függ attól, hogy ne hagyják figyelmen kívül a választási lehetőséggel bíró többség által tolerált romaarányokat. Ugyanakkor magától értetődőnek tekintik, hogy az érintett óvodahasználó roma családoknak nincs befolyásuk etnikai besorolásukra.

„Ide nem!” – az óvodák ingázási státusza és térstratégiai

A miskolci óvodások ingázási rátája rendkívül magas. Az önkormányzati fenntartású óvodákba járók körében a nem romák 39, míg a romák 34 százaléka ingázik, tehát

a körzeti óvoda helyett egy másik, önkormányzati fenntartású óvodát választ, vagy kénytelen választani. Az egyházi fenntartású óvodákkal együtt a nem romák ingázási rátája 49, a romáké pedig 43 százalék. Ez azt jelenti, hogy Miskolcon nemcsak az általános iskolai tanulók többsége esik át hat-hétéves korában valamilyen bemeneti szelekciós eljáráson, hanem a miskolci óvodások közel fele is valamilyen szelekciós, vagy kizáró eljárás során iratkozhat be óvodájába három-négyéves korában (5. táblázat).

5. táblázat: Az ingázó óvodások aránya a 2023–2024-es tanévben Miskolcon

Óvodások	Ingázó óvodások (%)	Körzeti óvodába járó óvodások (%)	Összesen (%)
Az önkormányzati óvodákba járó ingázók (N = 1148)			
Nem romák	39	61	100
Romák	34	66	100
Az önkormányzati és a komplex egyházi óvoda-iskola intézmények óvodáiba járók együtt (N = 1965)			
Nem romák	49	51	100
Romák	43	57	100

Forrás: CEU DI-adatfelvétel

Miskolcon hat önkormányzati fenntartású óvoda ingázási státusza *taszító* – tehát a lakóhelyi és óvodahasználati mérlege, valamint az ingázási mérlege minden óvodáscsoport esetében negatív. Három óvoda ingázási státusza *gettósodó*, vagyis a romák esetében a lakóhelyi és óvodahasználati mérlege és az ingázási mérlege pozitív, míg a nem romák esetében negatív. Egy óvoda *roma gyűjtőóvoda*, azaz kizárólag roma óvodások járnak oda, akiknek zöme más körzetből ingázik. A *taszító*, a *gettósodó* és a *roma gyűjtőóvoda* többnyire úgy élnek meg helyzetüket, hogy saját intézményi stratégiájuktól független külső erők okozták aktuálisan alacsony státuszukat. Térérzékenységük és térstratégiájuk nincs, és nem is lehet. Öt óvoda ingázási státusza *szelektáló*, tehát a nem romák esetében a lakóhelyi és óvodahasználati mérlegük, valamint az ingázási mérlegük pozitív, a romák esetében negatív. Kilenc óvoda ingázási státusza *vonzó*, vagyis a lakóhelyi és óvodahasználati és az ingázási mérlegük minden óvodáscsoport esetében pozitív. Három óvoda *nem romagyűjtő* óvoda, azaz kizárólag más körzetben élő nem roma óvodások járnak ezekbe az intézményekbe (6. táblázat).

6. táblázat: Az óvodák ingázási státusza, térstratégiai és mérlegei Miskolcon a 2023–2024-es tanévben

Az óvodák		Az óvodások			
ingázási státusza	jellemző térstratégiája	nem romák		romák	
		Körzetben él %	Óvodába jár %	Körzetben él %	Óvodába jár %
Taszító	Nincs	30	20	43	30
Gettósodó	Nincs	11	6	18	25
Roma gyűjtő	Nincs	1	0	1	5
Szelektáló	Területi és intézményi határvédelem	13	21	17	9
Vonzó	Területi és intézményi határvédelem	30	39	18	26
	Izolációs				
Nem roma gyűjtő	Területi határvédelem	4	7	0	0
Izolált	Intézményi határvédelem	11	7	3	5
Összesen		100	100	100	100

Forrás: CEU DI-adatfelvétel

A szelektáló és a nem roma gyűjtőóvodák jellemző térstratégiája a területi és intézményi határvédelem: el akarják kerülni, hogy körzetükön kívül élő, meghatározott csoportok gyerekei – vagy akár körzetükön belüli stigmatizált intézményekben élők gyerekei – beiratkozzanak az óvodába. Az intézményi határvédelem részben slum területekhez, részben intézményekhez (családok átmeneti otthona, illetve gyermekotthon) kapcsolódik. A hatalmas panel lakótelep szélén álló óvoda számára az egyik kihívás a viszonylag távol fekvő, de magas presztízsű városrészbe ékelődő gyermekváros bezárt iskolája és óvodája volt. A gyerekek elhelyezéséről *„az ottani szülők azt mondták, hogy oda nem, tehát az ottani óvodába és iskolába nem! Aztán próbálkoztak ezzel az óvodával is, de az akkori vezető azt mondta, hogy ide nem!”* Végül a gyerekeket még távolabbi, és már korábban is szegregálódó intézményekben helyezték el. *A vonzó óvodák egy részének stratégiája izolációs, tehát a körzeten belüli gyerekek között szelektálnak. „Jeleztük a családsegítő központnak, hogy nincs meg a higiénia, hogy nem értek be időben, nem dolgoztak, és akkor valahogyan lemorzsolódtak... mert jelentettük.”* A határvédelmi és izolációs stratégiának azonban valamennyi ilyen stratégiát folytató óvoda esetében veszélyes és kiszámíthatatlan következményei vannak. A leggyakoribb inverz hatása a létszámcsökkenés, és az a kérdés, hogy képesek-e ezt az óvodák ellensúlyozni.

„Azt javasoljuk a szülőknek, hogy a gyerek képességeit vegyék figyelembe” – az óvodai-iskolai utak korai szétválása az óvodákban

A tagóvoda-vezetők elbeszélései szerint a választási lehetőséggel rendelkező szülők és általános iskolák elsősorban az iskolai előszelekció valamilyen formáját várják el az óvodáktól, és az óvodák legfontosabb vonzereje is az, hogy továbbtanulási utakat nyithatnak jó, vagy legalább nem szegregált általános iskolákba. Az óvodai

előszelekciónak alapvetően két típusa van: a) a szortírozás, tehát az iskolai képességszelekció óvodai modellálása, illetve b) az óvoda-iskola kapcsolat kiépítése. Az óvodai előszelekció kulcskifejezése a „képesség”, ami nem az óvodai fejlesztésekhez és állapotfelmérésekhez kapcsolódó fogalom, hanem kifejezetten az iskolák által feltételezett, méghozzá a szülők ESCS-indexe alapján feltételezett képességalapú sorrendre, szelekcióra utal. Van olyan óvoda, amely öt általános iskolával és a szülőkkel tart egyeztető megbeszélést, és a gyerekek iskolai továbbtanulása jórészt ezeken a megbeszéléseken dől el. *„A szülők gyakran kérdezik tőlünk, hogy melyik iskolába vigyék a gyereket. Azt javasoljuk, hogy a gyermek képességeit vegyék figyelembe.”*

A szülők a szegregált óvodákban is tanácsot kérnek a továbbtanulással kapcsolatban. *„Nagyon nehéz erre mit válaszolni.”* A nehézség valódi oka az oktatási kirekesztés realitásának *normalitása* és az egyéni kijárás, támogatás *rendkívülisége* közötti választás. Az óvodák többnyire a realitás tudomásulvételére beszélnek rá az érintett családokat, azzal érvelve, hogy a nem szegregált iskolákban *„a szülőknek részt kell venniük az iskola életében, anyagilag is... osztálypénz, színházlátogatás, kirándulás... és ezt a szülőnek finanszíroznia kell.”* A nem odavalókat *„a szülők és gyerekek kinézik.”* És az óvodák látják, illetve a szülőkkel *„látatják”,* hogy *„ezek az iskolák csapdák, odakerül a gyerek és gyorsan kipereg...”* Ezzel a realitáselbeszéléssel feszül szembe egyéni kijárás és a kvázi követő mentorálás, hivatkozva az érintett gyerekek rendkívüli *„képességeire”,* feltételezett teljesítményére, vagy a szülei példás normakövetésére, ritkábban tiszteletet érdemlő *„csak azért is”* állhatatosságára. Az óvodák nem csupán az oktatási kirekesztő folyamatokat nem képesek befolyásolni, de a narratív valóságot, a szavakat és terminusokat is többnyire készen kapják az iskoláktól és a fenntartóktól.

*

Az önkormányzati óvodák iskolákkal kiépített kapcsolatainak többféle típusát figyeltük meg.

„Aranyhíd” óvodáknak nevezzük azokat az intézményeket, ahol a gyermekek többsége beingázó, ha a továbbtanulók nagy része a céliskolában kezdi meg iskolai tanulmányait, és az óvodában nincs előszelekció, tehát feltételezhető, hogy a beingázók többsége kifejezetten azért iratkozott be, mert így akar bejutni a magas státuszú iskolába. Ez természetesen nemcsak óvodai, iskolai, intézményi stratégia, hanem függ az óvoda elhelyezkedésétől is. Ennek a kritériumrendszernek kevés óvoda felel meg, és vizsgálatunk eredményei szerint státuszukat két tényező is veszélyeztetheti. Az előszelekciót csak úgy tudják elkerülni, ha sikeres határvédelmi stratégiát folytatnak, ám ez létszámcsökkenéshez vezethet, ami akár az intézmény létét is veszélyeztetheti. Ezt csak abban az esetben képesek ellensúlyozni, ha magas presztízsű gyűjtőóvodaként távoli városrészekben élő családok számára is vonzóak. A másik feltétel természetesen a céliskola státusza, ami változhat.¹¹

¹¹ Az egyik „aranyhíd” óvodának csökken a létszáma, a másik státusza pedig azért került veszélybe, mert a szomszédos általános iskola presztízse – éppen a sikertelen intézményi határvédelem miatt – csökken.

Formális intézményi óvoda-iskola programot két óvodának sikerült kiépítenie egy sport tagozatos – és specialitása révén beiskolázási körzettel és területi ellátási kötelezettséggel nem bíró – általános iskolával. A sport tagozat lényegében az autonóm leválás lehetőségét jelentette az állami fenntartású iskola számára, a két óvodának pedig lényeges presztízsnövekedést és formális belső szelekciót. Egyikük korábban szegregált óvoda volt, és az iskolával kialakított kapcsolat révén intézményi dzsentifikációt valósított meg, ami nagyon kevés oktatási intézménynek sikerült. *Informális* intézményi kapcsolatot több óvoda épített ki alapítványi,¹² egyházi és állami fenntartású általános iskolával. A *nyelvi előkészítő* óvodai stratégiát kifejezetten az érintett, heterogén összetételű iskolák előszelekciós igényei diktálják, és az előkészítő kurzusok résztvevői előzetesen megkapják a jelképes felhatalmazást arra, hogy tanulmányaikat az érintett iskolák két tannyelvű csoportjaiban kezdjék meg, míg a többiek számára, és ez talán még fontosabb, oda nincs bejárás. A *szegregációs hid* óvodák funkciója az „aranyhid” óvodák fordítottja. A gyerekek zöme távolról, körzeten kívülről érkezik, a tudatos, vagy kényszerű óvodaválasztás pedig kijelöli továbbtanulásuk irányát is, amely szegregált iskolákba vezet.

Az összes önkormányzati és egyházi óvodába járó nem roma gyerekek 46 százaléka, míg a romák 14 százaléka jár olyan óvodába, amelynek exkluzív kapcsolata van iskolával. A nem roma önkormányzati óvodások 38 százaléka, míg a romák 22 százaléka jár olyan óvodába, amely valamelyik iskolával óvoda-iskola kapcsolatot épített ki.

7. táblázat: Óvodások megoszlása a különféle típusú óvoda-iskola kapcsolatot kiépítő óvodák között a 2023–2024-es tanévben Miskolcon

Óvodatípusok	Óvodások (%)
Nem szegregált egyházi komplex óvoda-iskola intézmény óvodájába járók	16
Szegregált egyházi komplex óvoda-iskola intézményóvodájába járók	3
Egyéb egyházi óvodákba járók	9
Állami általános iskolával exkluzív kapcsolatot kiépítő „aranyhid” önkormányzati óvodába járók	14
Állami és alapítványi általános iskolával <i>informális</i> előszelekciós kapcsolatot kiépítő önkormányzati óvodába járók	4
Állami általános iskolával <i>informális</i> nyelvi előkészítő előszelekciós kapcsolatot kiépítő önkormányzati óvodába járók	5
Egyházi általános iskolával <i>informális</i> előszelekciós kapcsolatot kiépítő önkormányzati óvodába járók	2
Állami általános iskolával <i>formális</i> előszelekciós, óvoda-iskola átmeneti kapcsolatot kiépítő önkormányzati óvodába járók	2
Állami általános iskolával <i>szegregációs hid</i> kapcsolatot kiépítő önkormányzati óvodába járók	7
Egyéb önkormányzati óvodába járók	40
Összesen	100
N = 4479	

Forrás: CEU DI-adatfelvétel

12 Az óvoda egyik csoportja lényegében Waldorf-csoportként működik (jóllehet ez nem szerepel az óvoda pedagógiai programjában), ahonnan a gyerekek a távoli Waldorf-óvodába iratkoznak be.

8. táblázat: Az önkormányzati óvodába járók megoszlása a 2023–2024-es tanévben Miskolcon

Az óvodák típusa	ingázási státusza	Az óvodákba járók közül	
		nem romák (%)	romák (%)
Állami általános iskolával exkluzív kapcsolatot kiépítő „aranyhíd” önkormányzati óvodába járók	Vonzó	22	6
Alapítványi általános iskolával <i>informális</i> előszelekcíós kapcsolatot kiépítő önkormányzati óvodába járók	Gettósodó	7	6
Állami általános iskolával <i>informális nyelvi előkészítő</i> exkluzív kapcsolatot kiépítő önkormányzati óvodába járók	Taszító	8	3
Egyházi általános iskolával <i>informális</i> előszelekcíós kapcsolatot kiépítő önkormányzati óvodába járók	Szelektáló	3	2
Állami általános iskolával <i>formális</i> előszelekcíós, óvoda-iskola átmeneti kapcsolatot kiépítő önkormányzati óvodába járók	Taszító	6	7
Állami általános iskolával <i>szegregációs híd</i> kapcsolatot kiépítő önkormányzati óvodába járók	Gettósodó	2	27
Egyéb önkormányzati óvodába járók		52	49
Összesen		100	100
N = 3285			

Forrás: CEU DI-adatfelvétel

A nem szegregált, állami vagy egyházi iskolákkal exkluzív vagy előszelekcíós kapcsolatot kialakító óvodák vonzerejét jelzi, hogy az ingázó nem roma óvodások 55 százaléka ezekbe az óvodákba iratkozik be a lakóhelyhez közeli körzeti intézmény helyett. Ugyanerre utal az összes óvodás pozitív lakóhelyi-óvodahasználati mérlege, illetve ingázási mérlege is.

9. táblázat: Beingázók aránya, illetve lakóhelyi-óvodahasználati mérlegek és ingázási mérlegek a 2023–2024-es tanévben Miskolcon

Önkormányzati fenntartású óvodák	Óvodások	
	Lakóhelyi-óvodahasználati mérleg	Ingázási mérleg
Állami és egyházi iskolával exkluzív, illetve előszelekcíós kapcsolatot kialakító óvoda	130	153
Szegregációs híd óvoda	87	70
Összes óvoda	108	104

Forrás: CEU DI-adatfelvétel

A miskolci önkormányzati óvodások közül az általános iskolát kezdők 37 százaléka a körzetinél jobb, 14 százaléka rosszabb iskolába iratkozik be, azt azonban nem tudjuk, hogy ebből mennyit magyaráz az óvodaválasztás. Az önkormányzati óvodákba járók 18 százaléka a körzeti óvodánál magasabb presztízsű óvodába és onnan a körzeti isko-

lánál jobb kompetenciaeredményű iskolába iratkozott be. Az óvoda-iskola kapcsolatot kiépítő óvodák közül ez az arány az „aranyhíd” óvodák esetében 29 százalék.

Az egyházi és önkormányzati óvodába járók mintegy harmada esetében az óvodaválasztás már önmagában valószínűsíti a bejutást magas presztízsű iskolába. Az óvodások tizede esetében már az óvoda valószínűsíti, hogy csak szegregált iskolában kezdhetik meg tanulmányaikat.

A miskolci óvodások ingázásának iránya és sikeressége az óvodák presztízssorrendje szerint a 2023–2024-es tanévben

Összeállítottuk az óvodások lakóhelyi-óvodai mérlegét, és meghatároztuk, hogy az ingázók mekkora hányada jut a lakóhelye szerinti körzeti óvodánál jobb, illetve rosszabb óvodába. Az ingázás iránya meglepően hasonló ahhoz, amit egy másik magyarországi nagyvárosban tapasztaltunk: a nem romák ingázása alapvetően sikeres, mert többségüknek magasabb presztízsű óvodába jut, míg az ingázó romák többsége jobban járt volna, ha a körzeti óvodában marad (Zolnay, 2018).

10. táblázat: Az ingázó óvodások aránya, illetve az ingázás iránya az ingázó óvodások között a 2023–2024-es tanévben Miskolcon

	Ingázó óvodás (%)	A körzeti óvodánál magasabb presztízsű óvodába jár (%)	A körzeti óvodánál alacsonyabb presztízsű óvodába jár (%)	A körzeti óvodához hasonló presztízsű óvodába jár (%)	Összesen
Önkormányzati óvodába jár					
Nem roma	39	62	31	7	100
Roma	34	41	48	11	100
N = 1148					
Önkormányzati és a komplex egyházi óvoda-iskola intézmények óvodáiba jár					
Nem roma	49	78	17	5	100
Roma	43	27	65	8	100
N = 1965					

Forrás: CEU DI-adatfelvétel

Az ingázás tényleges sikeressége szerint megkülönböztethetünk

- *sikertelenül kitörni akarókat*, akik alacsony státuszú óvodakörzetből ingáznak el, de csak egy hasonlóan alacsony státuszú óvodába tudnak beiratkozni;
- *a white flight fogalommal leírt sikeresen kitörőket*, akik a körzeti óvodánál lényegesen magasabb státuszú óvodába iratkoznak be;¹³
- *magas státuszmegőrzőket*, akik a körzeti óvodához hasonló magas státuszú óvodába iratkoznak be;
- *kiszorítottakat*, akik az ingázók körzeti óvodánál alacsonyabb státuszú óvodába iratkoznak be.

13 Az óvodások társadalmi státusza szerint beszélhetünk white flight ingázókról vagy sikeresen kitörő ingázókról.

Hangsúlyozzuk, nem a szülők szándékáról van szó, hanem arról, hogy mi történik valójában azokkal az óvodásokkal, akik nem a lakóhelyükhöz közeli körzeti óvodába iratkoztak be.

11. táblázat: Az önkormányzati fenntartású óvodák között ingázók iránya az önkormányzati óvodák presztízssorrendje szerint a 2023–2024-es tanévben Miskolcon

	Nem roma (%)	Roma (%)
Sikertelenül kitörő	18	35
Sikeresen kitörő – white flight	35	18
Magas státuszmegőrző	36	10
Kiszorított	11	37

Forrás: CEU DI-adatfelvétel

Utaltunk már arra, hogy a magyarországi iskolarendszer szelektivitása a tanulók ingázása és a körzeti iskolások kiszorítása révén realizálódik, a folyamatot pedig a magas státuszú családok, illetve a magas presztízssú oktatási intézmények kölcsönös választása vezérli. Az óvodások nagyarányú ingázása, az ingázás általános iskolásokéhoz hasonló iránya és sikeressége hasonlóan azt jelzi, hogy az oktatási rendszer egésze szelektivitásának folyamata már az óvodákban megkezdődik.

VI. Összegzés

A vizsgálat és a tanulmány alapvetően arra kérdésre kereste a választ, hogy az oktatási szelekció, illetve az oktatási utak korai szétválása lehúzódott-e az óvodák szintjére, és ha igen, milyen mechanizmusok révén tölti be ezt a szelekciós szerepét. Egyik elméleti kiindulópontunk az volt, hogy a diákok feltételezett képességén alapuló iskolai szelekciós modell az óvodákra nem értelmezhető, mivel azok szintjén nincs státuszkijelölő kompetencia-, illetve képességmérés. Az állami fenntartású iskolák többségében tanuló diákok nagy része nem a lakóhelyéhez közeli körzeti iskolában tanul, és valamiféle formális vagy informális bemeneti szelekciós eljárás eredményeként iratkozhat be. Az iskolák keresettségét jelentős mértékben meghatározzák a kompetenciaeredmények. Az óvodák is tesztelik, fejlesztik a gyerekek képességeit, készségeit, de ott nincs olyan személyre szabott standard mérés, amely alapja lehetne az óvodák presztízssorrendjének.

A miskolci óvodákban igen nagy az intézményközi etnikai szegregáció, és lényeges szerepe van az etnicitás-konstrukciónak. Az óvodák vezetői magától értetődőnek tartják a gyerekek etnicitásának vélelmezését, tudva azt, hogy a roma besorolás a gyakorlatban stigma, és a leendő kisdíákok későbbi iskolai esélyeit meghatározó egyik legfontosabb tényező. Az is magától értetődő, reflektálatlan köztudomás a város óvodáiban, hogy az érintetteknek, tehát a roma családoknak nincs, nem is lehet kontrolljuk

az etnicitáskonstrukció folyamata felett, és nincs befolyásuk arra, hogy őket, illetve óvodás vagy leendő kisdiák gyerekeiket az intézmények vezetői, munkatársai romának klasszifikálják. Az óvodavezetők narratívái ezt igyekeznek ellensúlyozni.

A miskolci óvodákban nemcsak az etnikai szegregáció erős, hanem az óvodai ingázási ráta is. Ezt sem lehet megmagyarázni a feltételezett képességen alapuló szelekció modelljével. Tanulmányunk másik fontos elméleti kiindulópontja az óvodarendszer „iskolásítása”, ami egy adott nagyvárosi oktatási kvázipiacion azt is jelenti, hogy a miskolci oktatási erőterben az óvodák nem egyszerűen igazodnak a szelekciós nyomáshoz, de modellálják is az iskolarendszer szelektivitását, és átveszik az iskolai szelekciós műveletek jelentős részét. Az óvodai előszelekciónak alapvetően két típusa van: a szortírozás, illetve az óvoda-iskola kapcsolat kiépítése. Az óvodavezetők narratívájában ennek a folyamatnak is a „képesség” a kulcskifejezése. Az iskolaegyháziasítás egyik legfontosabb következménye a komplex egyházi óvoda-iskola intézmények létrejötte volt. Az önkormányzati óvodákra nagy szülői nyomás nehezedett, hogy építsenek ki ők is exkluzív kapcsolatot általános iskolákkal. Ugyanakkor az iskolákkal kapcsolatot kereső, illetve kapcsolatot kiépítő önkormányzati fenntartású óvodák nem követhették teljesen a komplex egyházi intézmények mintáját. Ennek oka részben a területileg lehatárolt ellátási felelősség, részben a szintén ellátási felelősségű állami fenntartású általános iskolák előszelekciós igénye.

A nagyarányú óvodai ingázás értelmezéséhez érdemes megjegyezni, hogy nem csak az általános iskolások többsége ingázik Miskolcon. Az óvodáskorba lépő három-négyéves gyerekek több mint harmada – az önkormányzati és egyházi óvodákba járók fele – valamiféle szelekciós eljárást követően iratkozik be óvodájába. Összességében az óvodások harmadának óvodaválasztása már önmagában valószínűsíti a bejutást magas presztízsű általános iskolákba. Az óvodások tizedénél viszont már az óvoda valószínűsíti, hogy csak szegregált iskolában kezdheti meg tanulmányait. Más metszetben az ingázó nem romák többsége magasabb presztízsű és jobb iskolákba utat nyitó óvodákba iratkozik be, mint ha a körzeti óvodát választotta volna. Az ingázó romák többsége viszont jobban járt volna, ha a lakóhelyéhez közeli óvodát választotta volna.

A magyarországi közoktatási szelekció és szegregáció egyik fontos jellemzője a közvetett hatás. Az intézmények és intézményhasználók racionálisnak és megindokolhatónak tartott döntéseket hoznak, ugyanakkor a következmények más oktatási szinteken, más intézményekben, esetleg más településeken azonosíthatók. A miskolci oktatási erőterben az óvodák nem egyszerűen igazodnak a szelekciós nyomáshoz, de modellálják az iskolarendszer feltételezett képességen alapuló szelektivitását és átveszik az iskolai szelekciós műveletek jelentős részét.

A folyamat kumulatív következménye, hogy fokozta a magyarországi közoktatás nemzetközi összevetésben is erős szelektivitását. Az oktatási szelekció persze nem statikus, hanem dinamikus és öngerjesztő folyamat, hiszen a szülők iskolaválasztása az oktatási egyenlőtlenségek és az oktatás szelektivitásának adott mértékéhez

igazodik, ugyanakkor minden egyes szülői iskolaválasztás és szelektív iskolai felvétel maga is fokozza a rendszer egészének szelektivitását. A kumulatív hatás egyéni és intézményi szinten nem tudatos, a hosszú távú következmények még kevésbé. Az általunk vizsgált helyzet azonban túlmegy a rendszerszintű szelektivitás dinamikus jellegén, mivel az iskolai szelekciós szempontok óvodai modellálása, illetve a rendszerszintű óvodai előszelekció három-négyéves életkorra hozza előre a tanulói utak szétválását.

Irodalom

- Ball, S. J. (2012). The reluctant state and the beginning of the end of state education. *Journal of Educational Administration and History*, 44(2), 89–103.
<https://doi.org/10.1080/00220620.2012.658764>
- Becker, B., & Tuppatt, J. (2018). Does ethnic bias affect kindergarten teachers' school entry recommendations? *Educational Research*, 60(1), 17–30.
<https://doi.org/10.1080/00131881.2017.1421476>
- Berényi, E. (2022). Social selection step by step: The case of the Early Selective Grammar Schools in Hungary. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 8(2) (Jul.), 59–79. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v8i2.848>
- Berényi, E. (2026). "It's about setting priorities" – why parents choose private schools in Hungary. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 11(2) (Jan.), 136–154. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v11i2.1470>
- Berényi, E., Berkovits, B., & Eröss, G. (2005). Iskolaválasztás az óvodában: a korai szelekció gyakorlata. *Educatio*, 4.
- Bourabain, D., Verhaeghe, P. P., & Stevens, P. A. J. (2023). School of choice or schools' choice? Intersectional correspondence testing on ethnic and class discrimination in the enrolment procedure to Flemish kindergarten. *Race Ethnicity and Education*, 26(2), 184–204. <https://doi.org/10.1080/13613324.2020.1798379>
- Csapó, B., Fejes, J. B., Kinyó, L., & Tóth E. (2014). Az iskolai teljesítmények alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban. In T. Kolosi & I. Gy. Tóth (szerk.), *Társadalmi Riport 2014* (pp. 110–136). TÁRKI.
- DeHanas, D. N., & Shterin, M. (2018). Religion and the Rise of Populism. *Special Issue. Religion, State & Society*, 46(3): 177–185.
<https://doi.org/10.1080/09637494.2018.1502911>
- Ercse, K., & Radó, P. (2019). A magyar közoktatásban zajló privatizáció és annak hatásai. *Iskolakultúra*, 29 (7): 8–49.
<https://doi.org/10.14232/10.14232/ISKKULT.2019.7.8>
- Gurzó, K., & Horn, D. (2015). A korai iskolai szelekció hosszú távú hatása Egy közpolitikai kísérlet tanulságai. *Közgazdasági Szemle*, 62(10), 1070–1096.
 DOI: 10.18414/KSZ.2015.10.1070

- Havas, G., Kemény, I., & Liskó I. (2002). *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Oktatókutató Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó.
- Havas, G. (2004). Halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek – és az óvoda. *Iskolakultúra*, 14(4), 3–16.
- Havas G., & Zolnay J. (2011). Sziszifusz számvetése. Az integrációs oktatáspolitikai. *Beszélő*, 16(6), 24–49. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/sziszifusz-szamvetese>
- Havasi, V. (2018). Még mindig szilánkos – Miskolc és a cigányság lakhatási ügyei az elmúlt harminc évben. *Romológia*, 6(1), 61–91. https://epa.oszk.hu/02400/02473/00012/pdf/EPA02473_romologia_2018_01_061-067.pdf
- Istenes, M., & Péceli, M. (2010). Tankötelezettségi korhatárok nemzetközi összehasonlításban. *Iskolakultúra*, 20(4), 3–22.
- Jakubowski, M. (2021). *The institutional conditions of adapting to future challenges in the Polish education system*. CEU Democracy Institute: Center for Policy Studies.
- Keller, J., & Szóke, A. (2022). Egyházi Óvodák: Munkakörülmények és Szakmai Autonomia Óvónői Szemmel. *Educatio*, 32(3): 409–424. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.3.5>
- Kertesi, G., & Kézdi, G. (2004). Általános iskolai szegregáció. Okok és következmények. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, MTA Közgazdaságtudományi Intézet Munkaerőpiaci Kutatások Műhelye – Budapesti Corvinus Egyetem BWP, 7. <https://mek.oszk.hu/02500/02510/>
- Kertesi, G., & Kézdi, G. (2013). School segregation, school choice and educational policies in 100 Hungarian towns. MTA KRTK KTI, Corvinus University, Budapest, *Budapest Working Papers On The Labour Market*, BWP, 12. / <https://real.mtak.hu/6748/1/bwp1312.pdf>
- Lengyel, G. (2009). Szilánkos mennyország. *Beszélő*, 14(7–8), 52–64.
- Maussen, M., & Bader, V. (2015). Non-governmental religious schools in Europe: Institutional opportunities, associational freedoms, and contemporary challenges. *Comparative Education*, 15(1), 1–21. <https://doi.org/10.1080/03050068.2014.935581>
- Musset, P. (2012). School Choice and Equity: Current Policies in OECD Countries and a Literature Review. *OECD Education Working Papers*, No. 66. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5k9fq23507vc-en>
- Neumann, E. (2008). Kaposvári stratégiák. In: E. Neumann & J. Zolnay. *Esélyegyenlőség, szegregáció és oktatáspolitikai stratégiák Kaposváron, Pécsen és Mohácson*. EÖKIK Műhelytanulmányok, 38. szám.

- Neumann, E. (2025). How churches make education policy: the churchification of Hungarian education and the social question under religious populism. *Religion, State & Society*, 53(2), 97–116, <https://doi.org/10.1080/09637494.2024.2399452>
- OECD PISA (2022). *Results The State of Learning and Equity in Education*. https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-i_53f23881-en.html
- Radó, P. (2018). A közoktatás szelektivitása, mint a roma szegregáció általános kontextusa. In: J. Fejes & N. Szűcs (szerk.), *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról* (pp 31–55). Motiváció Oktatási Egyesület.
- Radó, P. (2020). Social Selection in Education: the Wider Context of the Segregation of Roma Pupils in Hungary. *Working Paper Series CEU*.
- Radó, P. (2023). Közoktatási kasztrendszer mutatnak a magyar diákok PISA eredményei. *Portfolio*. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20231213/rado-peter-kozoktatasi-kasztrendszer-mutatnak-a-magyar-diakok-pisa-eredmenyei-656819>
- Szikra, D., & Autischer, L. (2025). Illiberal Social Policy in Europe: When Policy Implementation Meets Welfare. *Ideas Politics and Governance*, 13. <https://doi.org/10.17645/pag.97>
- Szöke, A., & Geambaşu, R. (2023). „Jó játszást”. Az óvodapedagógusi hivatás deprofessionalizációja és annak feszültségei Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 33(3), 4–33. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.3.1>
- Tóth, P. (1988). Cigányok egy vidéki nagyvárosban. (Szociológiai felmérés Miskolc cigánylakosságának körében.) *Borsodi Szemle*, 33(1), 33–40. https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=70094
- Török, B. (2005). Óvodák és szülők – vonzások és választások. *Educatio*, (4).
- Varga, J. (2023). *A közoktatás indikátorrendszere*. HUN-REN Közgazdasági és Regionális Tudományi Kutatóközpont. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2024/05/Indikatorcotet_2023.pdf
- Velkey, Gy. (2019). Térbeli társadalmi egyenlőtlenségek és újratermelésük az alapfokú oktatás hazai rendszerében. *Tér és Társadalom*, 33(4), 104–131. <https://doi.org/10.17649/TET.33.4.3191>
- Zolnay, J. (2005). *Oktatáspolitikai és etnikai szegregáció Miskolc és Nyíregyháza általános iskoláiban*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány. Műhelytanulmány, 16.
- Zolnay, J. (2018). Commuting to segregation The role of pupil commuting in a Hungarian city: between school segregation and inequality. *Review of Sociology*, 28(4): 133–151. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2018.4.6>
- Zolnay, J. (2023). *Közoktatási kirekesztés és szelektív autonómia*. PhD-értekezés, ELTE TáTK.